

Vita

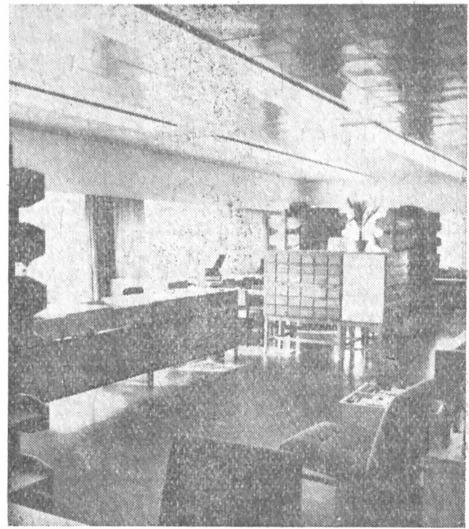
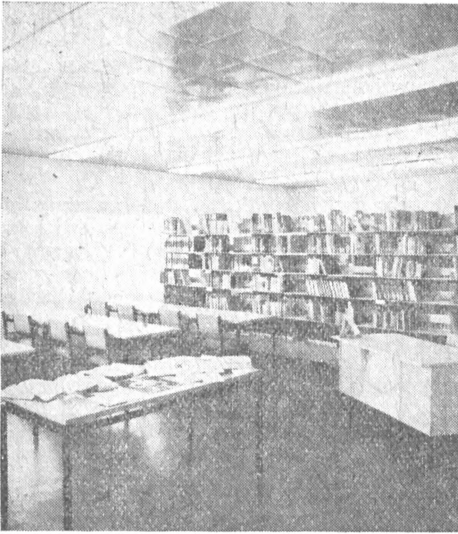
a korszerű közművelődési könyvtárról

Zircz Péter gondolkodásra és vitára készítő írást tett közzé a *Könyvtáros* 1973. júliusi és szeptemberi számában *Gondolatok a közművelődési könyvtárban* címmel. Nemcsak sarkított fogalmazásával, hanem bevallottan is vitát remél, ez bátorít fel néhány megjegyzés papírra vetésére. Teszem ezt az új Szombathelyi Megyei Könyvtárban szerzett tapasztalataim, csaknem másfél évtizedes közművelődési könyvtárosi gyakorlatom birtokában, valamint a közművelődési könyvtári funkciórendszer-ről folyó viták bizonyosfokú ismeretében. Megjegyzem, hogy *Takács Miklós* ugyancsak a júliusi számban közölt cikkében (Egy új könyvtár első két éve) akaratlanul is — hiszen Zircz Péter írását nem ismerhette — bizonyos kérdésekben szinte válaszol a vita indítójának. Ez mentesít az alól, hogy számokkal is bizonyítsam megállapításaimat.

Nagy könyvtár-e a közművelődési könyvtár?

Túlzottan messzire vezetne a magyar közművelődési könyvtárügynek akár csupán a felszabadulás utáni időszakban végbement fejlődését is részletesen taglalni. Annyit azonban mégis szükséges elörebocsátani, hogy a mai közművelődési könyvtárpolitikai felfogás — mely először a hatvanas évek második felében körvonalazódott, s alapvető dokumentuma *Sallai Istvánnak Zircz Péter* által is többször idézett, *A közművelődési könyvtárügy fejlődési iránya, különös tekintettel a magyar közművelődési könyvtárügyre* című munkája, eredménye pedig a hivatalos dokumentum rangjára emelt *Szakmai irányelvek...* — a korábbi helyzettel és nézetekkel való vitában alakult ki. *Sallai István* idézett munkája azonban nem tanulmány, hanem vitára készült, megszabott terjedelmű *tézis-vázlat*, mely taktikai okokból tartalmazhat túlzottan sarkító vagy félreérthető megállapításokat is. Megítélésem szerint vitatható kérdés, mit értsünk „nagy könyvtáron”. Nyilvánvaló, hogy a New York Public Library léptékű magyar közművelődési könyvtár nem épül e században, sőt ilyenek létesítése ma még az aligha belátható jövő „zenéje”. Másrészt viszont az USA-ban sem csak a New York-i „a” public library, hanem sok olyan, amelynek méreteit nem egy magyar könyvtár elérte, sőt túlhaladta. Nézetem szerint a public library nem egy könyvtár, hanem *modell, típus, rendszer*. Az 1960-as évek végén, miközben vita folyt a sok tekintetben népkönyvtári vonásokat mutató, s már a század elején *Szabó Ervin* által is kigúnyolt, népkönyha-ízűnek nevezett könyvtári gyakorlatról, a vitatkozóak modell után kutatva — nem eszmei-politikai értelemben, hanem *konstrukcióját tekintve* — azt a public libraryban találták meg, melyet már — *Szabó Ervin*nel egyidőben — *Lenin* is progresszívnek és követendő példának jelölt meg.

Ennek a könyvtártípusnak, mivel a lakosság minden korú, képzettségű és érdeklődési körű tagjának rendelkezésére áll, szükségszerűen nagykönyvtárrá kell válnia. Mégpedig nem azért, mert célként tűzi ki a nagy épületet, a sok könyvet stb., hanem azért, hogy olyan szolgáltatásokat alakít ki, olyan gyűjteményt hoz létre, melyekkel valóban megnyithatja a kapuit az éppen a kölcsönkönyvtári szemlélet, a szépirodalmi és az ismeretterjesztő gyűjtemény szűkös volta miatt magától távoltartott vagy eltávolított olvasók előtt. Mivel mindenkinek rendelkezésére áll, a sokoldalú és sokrétű igényekből következően általános gyűjtőkörű könyvtárrá ennek természetes eredményeként pedig nagy könyvtárrá kell válnia. Persze az általános gyűjtőkör mindazon gondjait is vállalnia kell, melyekre *Sallai István* is utal és *Papp István* is említ az ehhez a kérdéshez is kapcsolható, nemrégiben megjelent tanulmányában. (A könyvtárak kategorizálásának néhány kérdése. *Könyvtári Figyelő*, 1973. 1. sz.) Viszont világosan látni kell azt a bonyolult átalakulást, mely a hazai gyakorlatban legalábbis a korábbi önmagukhoz képest nagy könyvtárrá váló intézményekben lejátszódik: ez egyébként az olvasók számának ugrásszerű növekedésében, az olvasók összetételében bekövetkező *arányeltolódásokban*, a nyitvatartási idő növekedésében, a helybenolvasási lehetőségek megteremtésében, az olvasási szokások módosulásában, s a mindezekből következő igénymódosulások hatására a dokumentumok gyűjtésében és azok arányaiban szükségszerűen bekövetkező változásokban nyilvánul meg. (Ezek számadatait Szombathelyre vonatkozóan ld. *Takács Miklós* hivatkozott cikkében!) Persze ez a nagy könyvtárrá válás nemcsak a megyei intézményekben játszódik le, hanem a kisebbekben is, részben az ott is — bár kisebb mértékben — jelentkező *funkciómódosulások* formájában, részben a kicsi és életképtelen egységek megszűnésében, illetve összevonásában.

A Celldömölki Városi-Járási Könyvtár felnőtt részlege (Garas Kálmán felvételei)

Más oldalról nézve a nagy könyvtár ismérvét: nem hiszem, hogy ez pusztán kötettszámmal, vagy egyéb, méretekben kifejezett mutatókkal tévedés nélkül meghatározható. Talán még a beáramló dokumentumok nagy száma sem nyújthat elegendő alapot a biztos megítélésre, hiszen ez a dokumentumtermés szűk körének nagy példányszámú gyűjtésével is elérhető lenne (bár a példányszám sem mellékes a nagy olvasótábor esetében). Sokkal helyesebb az a megközelítés, illetve megfogalmazás, amely a művelődési, szórakozási, ismeretterjesztő igények kielégítésén túllépő, az egyre inkább előtérbe kerülő oktatási, kutatási és termelési igények következtében rendkívül széleskörű és meglehetősen nagy mélységű gyűjtőpolitikát megvalósító, s mindennek folytán naggyá váló könyvtárakról beszél.

Abban teljesen egyetérték Zircz Péterrel, hogy a könyvtárak fejlesztését nem lehet egysíkúan és uniformizáltan végezni. Még a megyei könyvtárak között is lényeges különbségeknek kell lenniök, hiszen vitathatatlan, hogy Miskolcon, Szegeden, Debrecenben más léptékű könyvtárakra van szükség, mint például Szekszárdon, Zalaegerszegen, s megint másra az egyetemi városokban, illetve a nem egyetemiekben stb. Nyilvánvaló, hogy nemcsak a települések és vonzáskörük nagysága, hanem a terület jellege és könyvtári környezete is meghatározó tényező. Jogos tehát az a figyelmeztetés, hogy nem szabad sem a public library típusjegyeit, sem a „Szakmai irányelvek...” követelményeit gépiesen alkalmazni. Egyébként a különböző nagyságú könyvtárak „tartalmi” modelljei (éppen az előbbieket mint egy-egy kategórián belül is több kell) még kidolgozásra várnak, de tudomásom szerint a Könyvtártudományi és Módszertani Központ ehhez a munkához már hozzálátott.

Korszerű közművelődési könyvtár = tudományos könyvtár?

Kétségtől nem könnyű kérdést feszeget Zircz Péter az általános tudományos könyvtári problematika boncolgatásával. Bár szerinte mellékvágányra vezetne a terminológia vitatása, mégis szükséges szóbahozni — noha a választ most mellőzzük —, mi a tudományos könyvtár. Miben különbözik a tudományos könyvtár a szakkönyvtártól? Mintha kissé túl szabadon használnánk bizonyos szakkifejezéseket! A közművelődési könyvtárakra is gyakran alkalmazzuk szinonimaként az általános nyilvános és az általános tudományos könyvtár megjelölést. Pedig ha a public library szó szerint fordítjuk, akkor nyilvános — ha úgy tetszik, általános nyilvános — könyvtárról beszélhetünk. Ez szerintem típust jelöl, nálunk is, angolszász területen is. Így a városi fiók-, a községi, sőt a városi könyvtár is lehet általános nyilvános könyvtár, de ezeknek csak a vezető, különleges ismérveknek megfelelő intézményei válhatnak általános tudományos könyvtárrá. (Én e kritériumok megfogalmazására egyelőre nem vállalkoznék!) Az bizonyos, hogy az általános tudományos könyvtárt hiba volna

a tudományos, méginkább a szakkönyvtárak matematikai összegének felfogni, mint ahogy — szerintem — kissé ezt sugallja Zircz Péter megfogalmazása.

A Chemical Abstractsról és a tájékoztatási eszközökről írtakkal kapcsolatban az igazi kérdés az, hogy a Chemical Abstracts és társai általános tudományos könyvtári tájékoztatási eszközök-e? Szerintem nem, sőt megkockáztatom azt a kijelentést, hogy Magyarországon — megfelelő gépesítés esetén — szinte egyetlen, vagy egy-két szakkönyvtári példány elegendő belőlük (ld. a Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtárának számítógépes témafigyelését!).

Súlyosabb érvek érzem Zircz Péternek azt a megállapítását, hogy „a megyei könyvtárak túlnyomó része... a hazai információs intézmények előfizetéses szolgáltatásait is alig veszi figyelembe”. Itt is mindig mérlegelni kell a társadalmi, gazdasági és könyvtári környezetet. Sokszor *nem is anyagi kérdés ez*, mint ahogy nem egészen elfogadható némelyik megyei könyvtárnak az a kifogása sem, hogy önhibáján kívül olyan szegény, hogy nem telik mikrofilm-olvasó készülékre. Sőt, a jó reprográfiai eszközök vagy a telex hiánya sem pusztán pénzkérdés ma már. Szabó Ervinnel értek egyet, aki 1902-ben azt írta Armin Graesel könyvének ismertetése kapcsán: „... rá lehet ... mutatni, hogy a jó könyvtárnok sokszor többet ér, mint a sok pénz, hogy szűk anyagi viszonyok között jobban tudja gyarapítani könyvtárát, mint a rossz könyvtárnok sok pénzzel; hogy a jó könyvtárnok rendszerint hamarabb is tudja meglágyítani a felettes hatóságot, szintén bizonyos.” (Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1959. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 58 l.) Másrészt sokszor a fejlődési tendenciák ismeretének hiánya, a helyi igények és körülmények jó ismeretének, a helyi könyvtárügyben pedig az összehangolásnak hiánya a „szegénység” oka. Mélységesen igaza van Zircz Péternek abban, hogy nincs értelme a különböző könyvtár típusok rivalizálásának. Ha van ilyen, akkor könyvtárfejlesztést erre építeni hiba, de az is tény, hogy éppen a korábbi lebecsülésük miatt alakulhatnak ki ilyen reflexek a közművelődési könyvtárosok egy részében. Azt viszont már túlzott leegyszerűsítésnek érzem, amit az eltérő funkciókról ír: „a tudományos és szakkönyvtár főként a kutatás és fejlesztés, a közművelődési könyvtár pedig főként a közművelődés szolgálatában áll.” Kérdés: van-e vidéken nyilvános szakkönyvtár; mit értsünk közművelődésen, s ez utóbbi kizárja-e a tudományos igényt?

Visszatérve a tudományosság kérdésére: én nem szívesen fogalmazok úgy, hogy a megyei könyvtárak vállaljanak szakkönyvtári funkciót, mert akkor vissza kell térnünk a matematikai „összesen”-hez. Nem értek egyet azzal sem, hogy a szakkönyvtári funkciók vállalásával válik egy megyei könyvtár tudományossá. Szívesebben veszem a hasonlatot a tudományokban lejátszódo folyamatokból, mind a funkciót, mind a gyűjtőpolitikát illetően. Ahogy a tudományok osztódása, differenciálódása mellett is szükség van az integrálói, szintetizáló tudományokra, úgy a közművelődési könyvtáraknak is valahogy *összegezőként kell elhelyezkedniük* a könyvtári rendszerben. A szakkönyvtár a tudományok részkerdeit tárgyaló művek természetes gyűjtő helye. A megyei könyvtárnak a magyar nyelvű irodalom gyűjtésében például az igények miatt kell a könyvárusi forgalomba került művek beszerzésében teljességre törekednie, s ezt kell kiegészítenie a világnyelveken megjelenő referensen, standard, továbbá interdiszciplináris művek beszerzésével. Én nem szakkönyvtári funkcióról, hanem a megyei könyvtárnak a *szakirodalmi ellátásban való részvételéről* beszélnék.

Marad még ezen felül a megyei könyvtáraknak a helyismereti—helytörténeti területen jelentkező feladata, melyet mindenki tudományos mélységű funkciónak tekint. Kérdés, hogy az előbbieket s a helyismereti—helytörténeti funkció gyakorlása indokolhatja-e a tudományos jelző használatát? Szerintem nem az a fő kérdés, hogy milyen elnevezést használunk, hanem hogy a funkciók betöltésében mit tekintünk irányadónak, az elnevezést pedig *könyvtáranként döntjük el*. A közművelődési könyvtárügy vezető intézményei általános tudományos könyvtárrá válhatnak, a rendszer többi könyvtára pedig kétségek nélkül *általános nyilvános* könyvtár!

Nevelés vagy tájékoztatás? Mindkettő!

Kevesebb vitatkozni valóm van Zircz Péter írásának második részével. Itt inkább megerősíteném aggályait, illetve az okok egy részére kívánok rámutatni.

Ami a pedagógiai tevékenységnek a tájékoztatási munkában való „feloldódását” illeti, kétségek nélkül tapasztalhatók ilyen jelenségek. Okát több tényezőben látom. Részben olyan, figyelem elterelő motívumban, mely a közművelődési könyvtárakban a tájékoztatási tevékenység előtérbe kerüléséből következik. *Valami újnak a hangsúlyo-*

zása gyakran vezet a régiről való megfélekedezéshez. Igaz az is, hogy a tájékoztatási munkát gyakran „tartalmibb” tevékenységnek nevezzük, mint a könyvtári nevelő feladatokat. A tájékoztatás is részben parttalanná vált (ahogy Zircz Péter is látja), részben az irodalomjegyzékek, bibliográfiák készítése vált „sikké”, és sok könyvtár és könyvtáros megfélekedik a kérdés irodalmának az olvasóval együtt történő megkereséséből származó pedagógiai lehetőségekről. A könyvtáros inkább átnyújtja a kész terméket: a jegyzéket.

Az olvasónevelés 1950-es évekbeli, direkt nevelési (mondhatnám „rábeszélős”) módszerei aligha alkalmazhatók ma már, hiszen az olvasók is változtak az elmúlt évtizedekben, ők is „fejlődtek”, és nem fogadnák el ezeket a módszereket. Am a mai viszonyoknak, társadalmi-politikai hangulatnak megfelelő módszereink nem megalapozottak, nincsenek kikísérletezve és kidolgozva. Abban ugyan igaza van Zircz Péternek, hogy az eddig végzett olvasáskutatási és ízlésvizsgálatok sok jó eszközt adhatnak a könyvtárosok kezébe, de szinte teljesen hiányzik nálunk a könyvtárpedagógia (jobb híján!) művelése. Még az oktatásügy könyvtári eszközökkel való segítségével, az olvasóvá nevelésben, az igényes olvasásra nevelésben, vagyis a fiatalkori nevelésben is a kezdeteknél tartunk. De nem ismerjük a felnőttek ízlésének javítását célzó megoldásokat, nem ismerjük a pontos okát (csak sejtjük, vagy feltételezzük), hogy még az iskolázott emberek ízlése is mikor, mitől torzul el. Azt pedig alig sejtjük, hogy milyen út vezet (vezet-e egyáltalán?) a lektürtől, a gicctől az irodalomhoz.

Való igaz, hogy a könyvtár nevelő tevékenysége az „állománystruktúra kialakításával kezdődik”, de szerintem talán még nagyobb szerepe van benne a szabadpolc összetételének és gondozásának. S az új, nagy olvasószolgálati terű könyvtárakban elfér a szabadpolcon szinte a teljes állomány (tehát megszűnik a tudatos válogatás kényszere). S ez a tény új gondokkal jár: ha például a mégoly jó művekből 6—8 vagy ennél is több példány kerül az olvasó elé, akkor ez a „bőség” inkább taszítja, tehát a hatás ellenkező lesz.

A nagyforgalmú könyvtárakban gondot okoz az olvasókkal való foglalkozásban és az állománygondozásban a visszaosztás, mert ez létszámkérdés is. (Ezzel kapcsolatban ismét ld. Takács Miklós adatait!) A tapasztalatok szerint az új könyvtárakban a nagyobb tér, a bőségesebb nyitvatartás, az olvasói szokások és igények módosulása, a szolgáltatások bővülése miatt megnövekedett feladatok, s a sokszor kétszeres létszámúra nőtt olvasó-, látogató tabor ellátására nem áll rendelkezésre kétszer annyi olvasószolgálatos könyvtáros. Az új körülmények között viszont a régi módszerek nem nagyon érvényesíthetők, éppen ezért jó lenne ezekben az új, nagy könyvtárakban a megfelelő módszerek kialakítására kísérleteket végezni, ahogy Zircz Péter is javasolja. Azt már nem tudom, hogy az általa javasolt megoldások (csoportos, vagy tömeges foglalkozás) mennyire célravezetőek, hiszen az olvasás jórészt individuális tevékenység. Egyáltalán: abszolút érvényű módszerekben nem hiszek, az olvasók, a könyvtáros egyéniségének, s a helyzeteknek különbözősége a módszerek széleskörű tárházát igényli.

Kétségtelen, hogy fenyeget a nagykönyvtárakban az olvasó elszigetelődésének, elidegenedésének veszélye, s ez nem jó. Az is bizonyos, hogy a kisebb terű, kis forgalmú és egy-két könyvtárossal működő könyvtárakban bensőségesebb, közvetlenebb kapcsolat alakítható ki az olvasó és a könyvtáros között. Abban viszont nem nagyon hiszek, hogy a könyvtárakban kifejtett nevelő tevékenység önmagában elegendő az olvasók neveléséhez. A kulturális élet valamennyi területének közegében lehet csak hatásos a könyvtári nevelés is.

Mindenképpen érdeme Zircz Péternek, hogy felhívja a figyelmet arra: mind a public library koncepció, mind a „Szakmai irányelvek...” mechanikus alkalmazása veszélyes. Ki nem mondta, de sugallt álláspontja felveti a könyvtári futurologia művelésének fontosságát is, hiszen könyvtárainkat 20—30—50 évre kell terveznünk. Fontos az új épület, de azt is a funkcióhoz, a gyűjteményhez, a szolgáltatásokhoz igazodva kell megterveznünk. A tartalmi trendek kimunkálása, az adott könyvtárnak az országos rendszerben elfoglalt helyének s a munkamegosztásban vállalt szerepének meghatározása ki nem kerülhet tennivalónk.

Nem hinném, hogy Zircz Péter cikkében nincsenek más vitatható kérdések, még kevésbé, hogy az itt kifejtett véleményem szentírás, de hát a szerző is vitát remélt, s hiszem, hogy a jó vitával csak az ügy nyerhet!

Tóth Gyula